

КНИГА ЗА ЖИВОТА НА П. Р. СЛАВЕЙКОВ

(Светослава Славейкова — Петко Рачо Славейков,
изд. „Български писател“)

Трудно и почти невъзможно е да се даде цялостна и завършена оценка на Славейков като поет и общественик, тъй като всяка по-съществена промяна в живота и литературата променя и създадения вече възглед за него. За да може дѣ видим Славейков в светлината на нашето време, необходимо е отново да проучим основно живота и творчеството му. През последните 10—15 години беше направена сигурна крачка напред. Преди всичко беше обнародвано най-същественото от неизвестните му произведения, излязоха няколко основни научно обосновани трудове върху общественно-политическата дейност и творчеството на поета, подготвен беше и един том с неизвестни спомени и писма. Всички тези проучвания ни помогнаха да видим П. Р. Славейков в ново осветление, да обхванем макар и приблизително онези мащаби, в които се е развивала неговата общественно-политическа и литературна дейност, да почувствуваме макар и отчасти грандиозността на епохата и величието на нейните представители.

Трудът на Светослава Славейкова е нов принос към написване цялостната биография на поета. В него авторката проследява жизнения път на П. Р. Славейков, без да се спира на неговото творчество. Книгата е написана популярно и е предназначена за широк кръг читатели. Това не значи обаче, че в нея се повтарят само известни вече моменти от биографията на поета, преразказани по нов начин. Напротив. Тези двеста страници, написани за поета, са резултат на едно основно проучване на цялото негово документално наследство, на редица архиви, свързани с епохата на българското възрождане, на всичко най-значително, написано досега за Славейков. Всички факти, на които авторката се спира, почиват на автентични документи. Книгата съдържа и редица нови материали. Светослава Славейкова е открила ръкописа на един неизвестен автобиографичен дневник, от където е почерпила нови данни за детството, родителите и средата, в която е отрасъл поетът. Главите „Скитнически години“, „Трявна“ и особено „Детство“ и „Освободителната война“ имат характер на принос. Двете последни глави са написани изцяло въз основа на нови биографични материали. Светослава Славейкова завършва книгата си с едно стихотворение, което тя е открила, роейки се в архива

на Пенчо Славейков, написано от него след смъртта на баща му:

О, приеми во цветните си скути,
ти, майко земльо, моя стар баща,
да си почине той, що на света
живя без почив во борбите люти.
Той на борба заспалий роб събуди
и заедно со него той страда,
и вярата си съхрани в светà,
през дни на скърби и тегла нечути.

Като изнася нови факти, почерпени от голям брой издадени и неизвестни писма на П. Р. Славейков, авторката разкрива някои страни от връзките му с редица негови съвременници, писатели и просветители като Неофит Бозвели, Софроний Врачански, Добри Чинтулов, Фотинов, Отец Зотик, Стоянчо Ахтар и др. Макар и доста оскъдни, тези данни ще бъдат ценни за изследователя на неговото творчество — те са сигурно доказателство за отношението на поета към българската литература до Кримската война, за оформяването на неговата идеология в този период. От многобройните спомени, написани за Петко Славейков, Светослава Славейкова с усет и умение е подбрала най-хубавото. Тя се постарала да запази най-свежото и колоритното от езика, на който са написани тези документи, отразила е атмосферата на времето, което придава на разказа ѝ особена привлекателност. Ценни в книгата са ония места, свързани с родната среда, които никой друг не би могъл да предаде с такава интимност и обич, както внучката на поета. Описанието на старото Търново или София в първите години след Освобождението, къщата на Славейкови са пълни с живот и настроение. Но в книгата те са малко. И поради това, може би, в душата на читателя остава някакво чувство на незадоволеност. Щѣ му се да научи още за живота на семейството. Щѣ му се да се запознае по-отблизо с интересния образ на Иринка, другарката на дядо Славейков, неморната и строга стопанка на къщата, свикнала да се справя с трудностите и мизерията, на които я обрича безкомпромисната и всеотдайна общественно-политическа дейност на поета. Вероятно авторката не е искала да се отклонява от своята основна задача и тук, както и на много други места се е старала да бъде колкото е възможно по-кратка. Това ни кара да пожелаем от

нея да напише в отделна книга спомени за семейството на Славейкови.

Всеки изследовател трябва да пристъпва с особено внимание към изучаването на един поет, в чието творчество е изразена велика личност. Защото освен епохата, творческата дейност на писателя се обуславя и от неговата ярко подчертана личност, изразена като мироглед, темперамент и художествен талант. Истината обаче изисква спокойно безпристрастно проучване, тя изисква да пристъпваме към изследването ѝ с уважение, без предварително взето решение. Често ние се поддаваме на две слабости: или преценяваме даден поет само въз основа на някои свои схващания — такава преценка прилича на произвол на нашия личен вкус, на нашето лично мнение, което съвсем не може да бъде закон за другите — или пък се заемаме да изследваме творчеството на даден поет с цел да докажем някаква теория — в такъв случай ние можем да развием и дори много добре своята теория, но няма да достигнем до същността на разглеждания от нас автор. За Славейков са правени и двете грешки, особено по отношение на идеологията му. А кое е за нас най-важното? Най-важното е да видим истинския Славейков. Като проучва основно живота му, Светослава Славейкова го е видяла такъв, какъвто е, не е натрапила на поета своите убеждения или предубеждения, говори ни правдиво за неговите мисли, чувства и дела. Така образът на Петко Славейков остава верен на собственото си развитие, с онази вътрешна последователност, която е необходимо условие за всяка разумна дейност. Наистина авторката не си е поставила за цел да направи оценка на Славейковите обществено-политически възгледи. Тази задача тя е оставила за другото. Но тя е направила онази необходима и трудна крачка, след която е по-лесно да се отиде напред.

Светослава Славейкова е успяла да вникне в обстановката, която е оказала голямо въздействие върху поета, предала е духа на времето, нравственото състояние, в което се е намирал българският народ в тази интересна епоха, разкрила е как той е вървял в крак със своето време — нещо повече, как е станал водач на своя народ. Тя е успяла да отличи случайните моменти в живота на Славейков от онези, в които са отразени най-типичните черти на неговия характер и мироглед. Никъде авторката не описва робството, но достатъчно е за читателя да се запознае със съдбата на неговите близки — бащата и майката на поета, роднините и приятелите на семейството, да се вживее в безрадостното му детство, да тръгне по неговия труден житейски път, за да оживее пред погледа му онова драматично време на мъка и

героизъм. Образът на майката, изпълнен с красота, духовна сила и безропотна мъка, създаден от Светослава Славейкова, въз основа на неизвестни ръкописи и спомени на поета, като че ли е олицетворение на самата поробена България; животът на семейството, отдаден на труд, мизерията и глада, голямата и продължителна чума, оставила хиляди сираци, ужасната случка с делибашиите, раждането на малкия Петко в тъмния зимник, смъртта на майката, милия образ на мацехата, бащата — независимия и свободолюбив казанджия, чирачетата в дюкяна — все сираци, прогонени от глада и насилията на турските бейове. . . пред погледа на читателя се редят образ след образ, картина след картина от робския живот на народа. В същото време от тези картини лъха нещо много наше, родно, българско. И чудно ти става, като си помислиш как е било възможно при тази безпросветна мъка да се запази в душата на простата народна маса обич, добрина, честност, стремеж към красота, патриотизъм! Незабравимо остава гостуването на селския гъдулар чичо Миньо у Петкови, когато оставал на нощува у тях и вечер с баща му до късно пеели. Тогава децата, насядали около тях, ги слушали. После заспивали, пак се събуждали, а те още пеели и си попийвали и в очите им се четяло щастие и доволство един от друг. Тези песни разкривали пред бъдещия поет и душата на народа, и историята на България, за която той нямал откъде да научи — жива, ярка, изпълнена с красота, по-действителна от действителната. За децата тези песни били всичко — и поезия, и история, и отдушник на неизмеримата мъка. Душата на народа живеела и в преданията, които те учили и си разказвали, когато ходили да берат теменуги и минзухари по баирите на Търново. Когато минавали през мястото на „Каябаш“, отдето турците нахлули най-напред в родните места, те хвърляли камъни на гроба на евреина, който предал града на неприятеля. Душата на народа живеела в пьстрия и весел живот по панаирите, в песните на слепите певци — гусларите, които жално пеели за нашите стари юнаци, а хората се трупали около тях и ги слушали безмълвно, със сълзи на очи. И колкото повече този народ бил унижен и покорен пред чуждите поробители, колкото по-малко смели и мъжествени юнаци се срещали в действителност — толкова повече той мечтаел за такива герои, той ги виждал във въображението си. И защото народът вървял в тях, защото той живеел с тях, тези песни помогнали да се родят истинските народни бърци.

Постепенно от простата народна маса се възражда българщината, както сам се изразява Петко Славейков. Такива будни

българи са приятелите на Рачо Казанджията, с които ни запознава авторката — легендарния герой Велчо Болтадията, Петко Бейката, Колю Гайтанджията — първите, които дръзват да въстанат за правда и свобода и увисват на бесилката. „Като деца ходихме да ги гледаме — си спомня покъсно поетът — кучетата бяха изяли през ношта краката им“. Въпреки цялата си сиромашия Рачо Казанджията прибира и сирачетата на Велчо да не измрат от глад. Такъв родолюбец е и дръзновеният борец за народна просвета — отец Зотик, който открива първото българско училище в Търново и просвещава простия народ: „Не гледайте касабата — говорил той, — нея селата ще превземат, сегашното гръцко ще стане скоро българско, когато селата са български“. В дюкяна на Стоянчо Ахтар, съседен на бащиния му, малкият Петко разглеждал интересна сбирка — стари български монети, ръкописи, рисувани образи на гербове на наши царе.

На фона на епохата, между нейните най-типични представители постепенно израства писателят и общественикът Петко Славейков. И като последен бедняк, и като министър Славейков е все един и същ — с неизчерпаема енергия за работа, с неподкупна съвест и абсолютно безкористие, смел и непоколебим дух. Пари все няма. И както често се случва, за съжаление, един чужденец — д-р Лонг създава възможност на Славейков да отиде в Цариград, където той се проявява всеотдадно. Ето каква вярна характеристика прави д-р Лонг за Славейков в едно писмо до сина му: „Познавам баща ви от 1860 година. Тогава и двамата бяхме млади хора. Неговата сърдечна доброта, пъргавост, поетичния му темперамент и верен усет за истинското, хубавото и доброто ме привлякоха към него. Завързва се веднага приятелство между нас, което никога не са наруши, както и доверието, което имахме един към друг през всичките тези години пълни със събития. Аз открих гения му в употребата на матерния му език, сладостта, грацията и чистотата във всичко, що излязаше от неговото перо“. Както пише друг негов съвременник в Цариград, Славейков бил най-будният, най-откровеният и независим представител на българската идея там. Само за едно десетилетие всичко или почти всичко в Цариград се завъртяло около него. Големи са били трудностите, които поетът е трябвало да преодолява като общественик и журналист, но те никога не били в състояние да убият бодрото разположение на духа му, неговата жизнерадост, да променят топлото му отзивчиво сърце. Нещо повече. Именно в такива моменти той бил в стихията си. Когато привършил

превода на Библията и не получавал вече пари от дружеството, Славейков изпаднал в тежко положение: „Работата на дядо Славейков — разказва друг негов приятел — се удвои, утрои и тя стана извън силите му. Сега той работеше усилено и деня и ноще, но напразно трошеше гърди в работа — каквото изкараше, сякаш потъваше в дън земя. Пари от абонатите на вестника не пристигаха, неговото материално положение ставаше все по-критично и той започна да се не явява нито в печатницата, нито в редакцията на вестника, които от ранна сутрин до късна вечер бяха буквално блокирани от кредитори. Той започна сегиз-тогиз да идва в последната само късно вечер, когато вече никой нямаше да го чака, ни обядвал, ни вечерял, работеше цяла нощ, за да приготви материал за вестника и преди съмване пак изчезваше. Как се измъчваше този човек през това мъчно време е за неописване, само близките до него знаеха!.. Забележителен, но странен факт бе, че когато биваше най-много опечален и прекарваше тежки минути, тогава неговото перо ставаше неподражаемо. Най-пламенните политически статии, стихотворения, критики и отговори на някои списания и вестници, са написани когато той е бивал цял в тревога“. „В такива именно гладни, усилни обстоятелства — разказва и синът му — той е написал някои от най-трогателните си стихове, в които е изливал всичкото състрадание на своето горещо сърце и на своята пламенна душа, като е оплаквал жестоката съдба на народа си в своята собствена злочестина“.

Една от най-възбуждащите черти в характера на Славейков е неговата скромност. Този голям поет на България, този най-популярен журналист и народен трибун е бил готов да служи на руските войски като най-прост войник и да изпълнява всичко. Опиянен от щастието да дочака освобождението на отечеството си, той сякаш забравил близките си, децата си, литературните си трудове, всичко най-скъпо, което е имал. А след Освобождението станал прошеносец, за да изкарва хляб на семейството си, „да храни славейчетата“, както сам се изразявал. Колко късно този талантлив човек получава в освободената родина длъжност, която му се полага и за каквато е бил способен повече от много други, и с какво смирение и признателност той я приема! Когато го назначават за председател на Народното събрание — пише Светослава Славейкова — той заел поста си с благоговение и скромност и от сутрин до вечер почнал да работи.

Ние виждаме отново поета и човека Славейков, когато става министър — в отношението му към подчинените, в за-

маха, с който работи, в голямата компетентност и всестранно познаване на въпросите, в скромността му. Той ненавижда бюрокрацията и педантизма. Най-оригинални са резолюциите, които е правел върху докладите. В рапорта на един окръжен управител, който без нужда, на дълго и на широко разправял за една маловажна работа, той пише: „Много приказки биват на воденица“, а върху вруги — „Невеста, която не иска да меси цял ден, сее“, върху трети — „На лъжата краката са къси“ и т. н.

Образът на Славейков, създаден така правдиво от Светослава Славейкова, като отразява своето време, не стои откъснат от нашата действителност. Има моменти, в които той ни кара да се чувствуваме негови съвременници, моменти, в които като че ли и ние израстваме заедно с него, и усещаме в гърдите си беззаветния му патриотизъм, гражданската му доблест. Тогава съвсем не ни се вижда чудно как нашият живот можа през следващите години да протече така стремително и неудържимо напред. Основният патос в цялата политическа и литературна дейност на Славейков се състои в превъзпитанието на народа, в насочване погледа му от личните интереси към обществените. Днес повече от всякога личната

съдба на всеки българин е свързана с прогреса на общественото развитие. Въпреки това обаче, все още стълкновението на новото със старото протича остро и напрегнато. Нашата съвременност е богата с конфликти дълбоки, драматични. Все още продължава борбата за превъзпитанието на самия човек, на неговата психика, на неговия морал — тя става една от най-важните битки на времето, от която всъщност зависи и края на победата — свободния и справедлив човешки живот. И в тази борба примерът, който ни дава П. Р. Славейков за единство между думи и дела, за безкористна служба на родината, за истинска скромност, за висока принципиалност, и днес имат своето голямо значение.

Показвайки ни не само талантливия общественик, но преди всичко големия човек Петко Славейков, авторката е успяла да прекрачи неговата бурна епоха и да създаде от образа на великия възрожденец вълнуващ пример за настоящето. Тя е доловила духовната връзка между миналото и настоящето и читателят сам може да открие в тази връзка онова, което все още не е загубило цена за нас и за нашето време. Това прави книгата ѝ съвременна — това е и нейното най-голямо качество.

СОНЯ БАЕВА

З а б е л е ж к а. Когато първите печатни коли на настоящата книжка, включително и статията „Естетическият ревизионизъм и неговата литературна жетва в Югославия“ бяха отпечатани, получи се белградският седмичник „Нин“ (бр. 436 от 10 май 1959 г.), в който е публикувано кратко писмо от Борис Зихерл във връзка с неговото интервю, поместено в същия вестник един месец по-рано (12 април 1959 г.).

В писмото си Зихерл констатира, че текстът на въпросното интервю „общо взето вярно“ предава неговите становища, които са предмет на критика в нашата статия.

Но сега Зихерл твърди, че поради съкращения в текста на въпросното интервю са се получили „някои формулировки, които не мога да призная за свои. Така например никъде не съм казал, че у Кафка ми харесва това, че при него психологическите човешки явления се рефлектират през съня. . . Също така не съм казал, че не познавам нито едно художествено произведение, в което да е извършено сполучливо съединяване на художественото и идейно начало, а съм казал, че не познавам художествено произведение, в което да са сполучливо представени определени ежедневни политикотактически задачи“.

Така пише Зихерл е д н м е с е ц след като е видял бял свят текстът на интервюто му в „Нин“ от 12 април! Но и тези уточнения не внасят съществена корекция в общата позиция на Зихерл. Дори в „поправката“, в която има значение само уточнението му по отношение на Кафка, Зихерл повтаря своя погрешен възглед по въпроса за идейност и художественост. Под маската на борба против вулгаризаторското схващане на ролята на литературата като обикновена илюстрация на политически положения, Зихерл отрича „сполучливото представяне“ на конкретни обществени задачи и тяхното решаване в изкуството на социалистическия реализъм. Той съзнателно пренебрегва факта, че много от най-големите произведения на социалистичеко-реалистичната литература са създадени в борбата за коренните интереси на широките трудещи се маси.

Д. П-в

Редакционен комитет:

ПАНТЕЛЕЙ ЗАРЕВ — главен редактор

АТАНАС НАТЕВ, ГЕОРГИ ДИМОВ, ГЕОРГИ ЦАНЕВ, ЕМИЛ ГЕОРГИЕВ, ЛЮДМИЛ СТОЯНОВ*

ПЕТЪР ДИНЕКОВ, СТОЯН КАРОЛЕВ, ТОДОР ПАВЛОВ

Редактор-секретар — Христо Йорданов